

UOT 82-91

K.Ə. Atakişiyeva

sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA, "Folklor İnstitutu", elmi işçi
E-mail: kamala.bashirova@mail.ru

AZƏRBAYCAN AŞIQ SƏNƏTİNİN MÜASİR İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: aşıq, ifaçılıq, saz, müasir, tendensiya, inkişaf

Qədim tarixə malik aşıq sənəti müxtəlif inkişaf mərhələlərində səciyyəvi cəhətlərə malik olmuşdur. Bu xüsusiyyət müasir dövrdə də müşahidə edilir. Aşıq sənətinin müasir inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda musiqi sənətinin professional səviyyədə tədris və tədqiq edilməsi ilə bağlıdır. 1932-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının (indiki Bakı Musiqi Akademiyası) nəzdində görkəmli vokalçı, musiqi xadimi, xalq musiqisinin dərin bilicisi Bülbül Məmmədovun rəhbərliyi ilə yaradılmış Elmi-Tədqiqat Musiqi kabineti aşıq musiqisinin öyrənilməsi sahəsində xeyli işlər görmüşdü. 2009-cu ildə bu sənətin YUNESKO tərəfindən dünyanın qeyri-maddi mədəni irsinə daxil edilməsi mühüm tarixi hadisə kimi qeyd edilməlidir.

К.А. Атакишиева

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В РАЗВИТИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО АШУГСКОГО ИСКУССТВА

Ключевые слова: ашыг, исполнительство, saz, современный, тенденция, развитие

Ашугское искусство, с глубокими историческими корнями, имеет своеобразные особенности в разные периоды развития. Эти особенности выражаются и в современном периоде. Современный период ашугского искусство берет свое начало с XX века и тесно связано с образованием и исследованием Азербайджанского профессионального музыкального искусство. 1932 году в Азербайджанской Государственной Консерватории (ныне БМА) под руководством выдающегося Б.Мамедова был создан Научно-Исследовательский Музыкальный Кабинет, где были проведены исследовательские работы по изучению ашугской музыки. В 2009 году ашугское искусство было включено в список Нематериального культурного наследия ЮНЕСКО.

K.A.Atakishiyeva

MODERN DIRECTIONS IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI ASHUGIAN ART

Key words: ashyg, performance, saz, modern, trend, development

Ashig art, with deep historical roots, has its own peculiarities in different periods of development. These features are expressed in the modern period. The modern period of Ashigsky art originates from the 20th century and is closely connected with the education and research of Azerbaijan's professional musical art. 1932 in the Azerbaijan State Conservatory (now BMA) under the leadership of outstanding B. Mamedov, the Scientific Research Musical Cabinet was created, where research works on the study of Ashig music were conducted. In 2009, Ashig art was included in the UNESCO Intangible Cultural Heritage List.

Qədim tarixə malik aşıq sənəti müxtəlif inkişaf mərhələlərində səciyyəvi cəhətlərə malik olmuşdur. Bu xüsusiyyət müasir dövrdə də müşahidə edilir. Aşıq sənətinin müasir inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda musiqi sənətinin professional səviyyədə tədris və tədqiq edilməsi ilə bağlıdır. Bu dövrdə dahi bəstəkar və musiqişünas alim Ü.Hacıbəylinin təşəbbüsü ilə xalq musiqisinə ayrılan diqqət və qayğının bir hissəsi də aşıq sənəti ilə əlaqədar olmuşdur. Xüsusilə folklor nümunələrinin toplanması, nota salınması və nəşri ilə əlaqədar görülən işlər sırasında aşıq sənəti ilə bağlı məcmuələr də vardı. Bu baxımdan bəstəkar Səid Rüstəmovun aşıq havalarından ibarət məcmuəsini göstərmək olar. 1938-ci ildə nəşr olunmuş bu kitabda on aşıq havasının not yazısı yer almışdır.

1932-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının (indiki Bakı Musiqi Akademiyası) nəzdində görkəmli vokalçı, musiqi xadimi, xalq musiqisinin dərin bilicisi Bülbül Məmmədovun rəhbərliyi ilə yaradılmış Elmi-Tədqiqat Musiqi kabinetini aşıq musiqisinin öyrənilməsi sahəsində xeyli işlər görmüşdü. “Kabinetdə görkəmli xalq sənətkarlarının ifası fonovaliklərə yazılır, həmçinin Azərbaycanın rayonlarına musiqi folklorunun toplanması üçün ekspedisiyalar təşkil olunurdu. O dövrdə kabinetdə toplanılan materiallar əsasında çap olunmuş “Azərbaycan xalq mahnıları”, “Azərbaycan xalq rəngləri”, muğamlar, rəqslər, aşıq havaları və s. məcmuələr bu gün də qiymətli tədris vəsaiti kimi istifadə edilir”. (3, s.67)

Bu dövrdə aşıq sənətinin yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymasını şərtləndirən əsas hadisələrdən biri kimi 1928-ci ildə təşkil olunmuş I Aşıq Qurultayı qeyd olunmalıdır. Bülbül aşıqlar qurultayının müstəsna qiymətini və əhəmiyyətini göstərərək yazır: «Respublika aşıqlar qurultayının çağırılması şübhəsiz ki, aşıq yaradıcılığının gələcək inkişafı üçün kömək edəcəkdir. Qurultay

aşıqlar arasında ideya-siyasi işin yüksəldilməsində böyük rol oynamalıdır. Alim, yazıçı və bəstəkarların birgə işi nəinki çox zəngin aşıq yaradıcılığının öyrənilməsinə, həm də alimlərin gənc istedadlı yeni nəslinin tərbiyə olunmasına kömək etməlidir». (4)

Qeyd etmək lazımdır ki, aşıq sənətinə xüsusi önəm verən Bülbül onun inkişafı istiqamətində aparılan işləri mühüm hesab etmişdir. Bu barədə o öz məqalə və məruzələrində də qeyd etmişdir. Qurultaylarda qarşıya qoyulan məsələlər sırasında NİKMUZ-a Azərbaycan muğamları, xalq yaradıcılığı və xüsusi aşıq yaradıcılığı haqqında dərs vəsaitlərinin tərtib olunmasını həvalə etmək; Azərbaycanda mövcud olan bütün aşıqların siyahısını tutmaq və onların gələcək inkişaf yollarını müəyyənləşdirmək; Aşıq yaradıcılığının elmi-nəzəri tədqiqi və bu sahədə işlər ərsəyə gətirmək və s.

Bu məsələlərin əksəriyyəti artıq 1938-ci ildə keçirilmiş II qurultayın gündəliyinə daxil edilmişdi. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, qurultayların sonrakı təşkili 30 ilə yaxın müddəti əhatə etmiş və gündəliyə daxil olan məsələlərin bir çoxu öz həllini demək olar ki, tapmamışdı. III qurultay 1961-ci ildə, IV qurultay 1984-cü ildə təşkil olunmuşdu. Son V qurultay isə 2008-ci ilə təsadüf edir. Tarixlərə nəzər yetirdikdə hər qurultaylar arasında böyük bir dönmənin keçdiyini görmək mümkündür. Qeyd etmək lazımdır ki, 20-30-illik bu dövrlər musiqi incəsənətinin sürətli inkişaf dövrünə təsadüf edir və bir-birini əvəz edən tendensiya və təmayüllər, cərəyan və istiqamətlər, müasir təfəkkür tərzinin formalaşması xalq musiqisinə yeni münasibətin formalaşması ilə nəticələnmişdir. Bu münasibətin parlaq təzahürünü özündə əks etdirən muğam sənətindən fərqli olaraq, aşıq sənəti bir qədər “səhnə arxasında” qalmışdır.

Əsrlərlə şifahi ənənələr əsasında inkişaf edən və yaşayan aşıq sənətinin prinsipləri dəyişməz qalsa da, onun müasir təcəssümü daha çox son 20 ili əhatə edir. 2009-cu ildə bu sənətin YUNESKO tərəfindən dünyanın qeyri-maddi mədəni irsinə daxil edilməsi mühüm tarixi hadisə kimi qeyd edilməlidir. “Azərbaycan ilk türkdilli ölkədir ki, burada aşıq sənətinin elmi bazası yaradılıb. 12 sentyabr 2007-ci ildə “Lider” televiziya kanalında “Ozan Aşıq Müsabiqəsi”nin keçirilməsi 01 yanvar 2008-ci ildə İctimai televiziya “Ozan məclisi” Azərbaycan Dövlət Televiziyasının Radiosunda “Sarıtel” proqramı, “Mədəniyyət” kanalında “Musiqi xəzinəsi” adlı verilişlər aşıq sənətinə dövlət qayğısının nəticəsidir. Aşıq Şəmşir Mədəniyyət Ocağı İctimai Birliyi də aşıq sənətinin inkişafına təkan verən layihələr həyata keçirməkdədir. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və YUNESKO-nun nümayəndələrinin iştirakı ilə “Azərbaycan aşıq sənəti müasir durumu, və inkişaf perspektivləri” mövzusunda dəyirmi masa keçirilməsi, paytaxtın möhtəşəm konsert salonlarında ustad aşıqların yubileyləri, aşıq musiqisindən, aşıq dastanlarından ibarət konsertlər təşkil olunması da xüsusi qeyd edilməlidir”. (5) Bunlardan əlavə, artıq iki dəfə təşkil olunmuş gənc aşıqların müsabiqəsi respublikanın müxtəlif əyalətlərində istedadlı ifaçıların üzə çıxarılmasına, eyni zamanda aşıq sənətinə

marağın artmasına səbəb olur.

Aşiq sənətinin müasir dövrdə peşəkar şəkildə inkişaf etməsini təmin edən addımlardan biri də bu sənətin musiqi tədrisi müəssisələrində öyrənilməsi ilə əlaqədardır. Xüsusilə, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində aşiq sənəti ixtisasının və "Aşiq sənəti" kafedrasının yaradılması bu istiqamətdə aparılan işlərdən biri kimi təqdirəlayiqdir. Aşiq sənəti ixtisası üzrə 1987-ci ildən etibarən tələbələr qəbul olunur. Burada təhsil alan xeyli sayda gənclər ustad aşıqlardan dərslər alaraq, bu sənətin sirlərinə yiyələnməklə yanaşı, musiqinin tarixi və nəzəriyyəsi ilə bağlı bir sıra fənlər üzrə biliklər əldə edir. Bu da müasir dövrün tələblərinə cavab verən savadlı musiqiçinin yetişməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. "Aşiq sənəti" kafedrası isə 2011-ci ildə yaradılmışdır. Onun tərkibində əməkdar incəsənət xadimi, sənətsünaslıq və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent kimi fəxri və elmi adlara sahib peşəkar professor-müəllim heyəti fəaliyyət göstərir. (6)

Aşiq sənətinin inkişafında əhəmiyyət daşıyan səbəblərdən biri də bu sənətin tədqiqi ilə məşğul olan elm sahələrinin fəaliyyəti ilə bağlıdır. Məlumdur ki, aşiq sənətinin müasir inkişaf istiqamətlərindən biri də onunla bağlı müxtəlif elmi tədqiqat əsərlərinin yaranmasıdır. Bu baxımdan son dövrdə yaranmış xeyli sayda musiqişünaslıq və folklorşünaslıq tədqiqatlarını, eləcə də aşiq havaları ilə bağlı not məcmuələrini, poetik irslə bağlı topluları göstərmək kifayətdir. Bunlarla yanaşı, aşiq sənəti ilə bağlı aparılan elmi araşdırmaların da sayı kifayət qədər artmışdır. Xüsusilə, musiqi tədrisi müəssisələrində təhsil alan musiqişünas tələbələrin bu mövzu ətrafında tədqiqatlara yönəldilməsi aşiq sənətinin hərtərəfli öyrənilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Aşiq musiqisinin nota yazılması tendensiyası da müasir tədqiqatların əsas hissəsini təşkil edir. Son dövrlər bu tip məcmuələr daha çox lokal səpgidə həyata keçirilir. Nəticədə aşiq sənətinin bölgə xarakterli ifaçılıq ənənələri həm elmi tədqiqatlarda, həm də not məcmuələrində öz əksini taparaq gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün şərait yaranır.

Məlumdur ki, müasir dövrdə incəsənətin inkişafı daha çox paytaxt mərkəzində reallaşır. Təbii olaraq, aşiq sənəti də bu tendensiyanın təsirini özündə əks etdirir. Aşiq sənətinin inkişaf etməsində TV efirlərinin rolunu qeyd etmək lazımdır. Xüsusilə yerli kanallardan birində yayımlanan aşiq müsabiqəsi, eləcə də aşiq sənəti ilə bağlı müxtəlif səpgili verilişlərin bu sənətin təbliğində rolu danılmazdır. Eyni zamanda həmin proyektlərdə aşiq sənəti ilə bağlı xeyli sayda bilginin əldə edilməsi gənc nəslin yanlış yöndə istiqamətlənməsinin qarşısını alır, aşiq yaradıcılığı, poetik və musiqi janrları ilə bağlı dəqiq məlumatın verilməsini təmin edir. Aşıqların öz sənətini təqdim etməsi üçün el şənlikləri ilə bərabər, efirdə yer alması, gənc ifaçıların diqqətini bu istiqamətə yönəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu isə sənətə müsbət təsiri ilə bərabər, bir sıra mənfi cəhətlərin də yaranması ilə nəticələnmişdir.

Bildiyimiz kimi, efirdə yayımlanan incəsənət yönümlü verilişlərin bir qismi

qeyri-peşəkar xarakterli şou mahiyyəti daşıyır. Belə səhnədə ustad sənətkarlarla bərabər sənətin sirlərinə yaxından bələd olmayan, populyarlıq naminə şou göstərən dırnaqarası ifaçılar da yer alır. Nəticədə, xalqın estetik zövqünün formalaşmasında, aşiq sənətin gerçək mahiyyətinin açılmasında, ifaçılıq ənənələrinin peşəkar səviyyədə yaşadılmasında problemlər yaranır. Digər tərəfdən aşiq sənətin lokal ənənələrinin tədricən unudulmasına, spesifik janrların və ifa üslubunun zəifləməsinə səbəb olur.

Bu problemlər son dövrdə aşiq havalarının ifasında da hiss olunur. Xüsusilə, saz ifaçılığında vüsət alan şou xarakterli müxtəlif effekt və vizual ifa üsulları aşiq sənətinə qarşı qeyri-ciddi münasibətin formalaşmasına səbəb olur. Qədim tarixə və köklü ənənələrə malik, özündə xalqın qan yaddaşını, yaşamını, təfəkkürünü ifadə edən ulu sənətin bu şəkildə təbliğ olunması yol verilməzdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu mövzu müasir tənqidçiliyin də diqqətindən yayınmamalıdır. Son dövrdə mətbuat səhifələrində musiqi hadisələri ilə bağlı tənqidi məqalələr daha az təsadüf edilir. Xalqın estetik zövqünün formalaşmasında mütəxəssis fikrinə ehtiyac vardır. Belə yazılarda qeyri-peşəkar və şou xarakterli çıxışlarla yanaşı, bu cür ifaçıları təbliğ edən efir verilişləri də tənqid edilməlidir. Çünki müasir tamaşaçı incəsənət haqqında informasiyanı daha çox efirdən alır. Bunu nəzərə alaraq, efirdə yayımlanan verilişlərin mətni, məzmunu, qonaqları səviyyəli şəkildə təşkil edilməli, incəsənəti layiqincə təmsil edən sənətkarların yaradıcılığı daha çox təbliğ edilməlidir. Yalnız belə olan halda mövcud problemlərin əksər hissəsi aradan qaldırıla bilər.

İlk dəfə olaraq Azərbaycan aşiq sənətinin müasir dövr inkişaf mərhələləri və istiqamətləri tədqiq edilmiş və araşdırılmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacıbəyov Ü.Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1985
2. Bülbül III aşiq qurultayındakı məruzələri, 1961 // «Musiqi dünyası» jurnalı, 3-4, 2002
3. Həsənova C. Konfrans.// “Musiqi dünyası” jurnalı, 3-4/2003
4. Zöhrabov R. Bülbül və Azərbaycan xalq musiqisi.// [musiqi-dunya.az/new/ added.asp](http://musiqi-dunya.az/new/added.asp)
5. mehrbanaliyeva.preslib.az/media-721755a065.html
6. <https://www.admiu.edu.az>

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 18.12.2019

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.06.2020

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 18.06.2020

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Kamilə Dadaşzadə

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.